

A KAMARAI GAZDÁLKODÁS KIBONTAKOZÁSA A DIÓSGYŐRI KORONAUADALOMBAN 1755—1770 KÖZÖTT

VERES LÁSZLÓ

Borsod megye középső részén, a Sajó folyótól nyugatra és délnyugatra, az egri káptalan, az egri papnevelő intézet és a cserépi uradalom birtokai közé ékelődve helyezkedett el az 1514 óta *koronajószág*nak számító diósgyőri uradalom. A 18—19. századi Magyarország koronajószágai között a kisebb kiterjedésűek közé tartozott, viszont az északi részek egyik legjelentősebb uradalma volt. Történelme során, a megalakulását követő két évszázadban királyi tulajdonosai elzálogosításában látták kedvező hasznosítása lehetőségét. 1755-ben a kincstári birtokok kezelője, a *szepesi magyar kamara* másodszer váltotta ki a zálogból ezt a koronauradalmat. Amíg az első 1702. évi kiváltást követően ismét a nagyobb pénzszerzés reményében történő zálogba adás irányította a kamara uradalommal kapcsolatos gazdasági elképzeléseit, addig a második kiváltás után véglegesen növénytermesztésre, iparra és állattartásra épülő gazdálkodásra kívántak berendezkedni az uradalom egyes területi egységeiben.¹ Ennek okát a *kincstári birtokgazdálkodás* 18. század derekán bekövetkezett változásában kell keresnünk. A 18. század első felében a kincstár célja különösen a *szepesi kamarai adminisztráció* területére eső birtokokon elsősorban a sóbányászat, a sószállítás fával, élelemmel való ellátása volt. A sóbányászat központjaitól távol eső kincstári uradalmakban egyáltalán nem törekedtek intenzívebb gazdálkodás kiépítésére, sőt ha lehetőség nyílt rá, akkor zálogba adással igyekeztek megszabadulni az ilyen birtokoktól. A 18. század derekától viszont a bécsi udvar gazdasági célkitűzései, így az örökös tartományok ipari nyersanyaggal és élelmiszerral való ellátása megkövetelte a zálogban levő koronajószágok kiváltását. A kincstári birtokokon olyan gazdálkodást kellett kialakítani, amelyek az örökös tartományok ellátásán túlmenően a gazdálkodás fejlesztéséből származó jövedelmekkel az államhatalom megerősödését, önállóságát is elősegítették.² A 18. század második felétől az állami pénzügyi érdekek előtérbe kerülésével újabb feladatok vártak a kamarai szervekre. Európa különböző országaiban már nagy hagyományai voltak az állami pénzügyi érdekek előtérbe kerülésével az állami jobbágyvédelemnek. A jobbágyvédelem különösen fontos

1. A diósgyőri koronauradalom birtoklástörténetével több munka foglalkozik. Ezek egyrészt az uradalom birtoklásának történetét, másrészt a diósgyőri vár fénykorában játszott szerepét és egy-egy település uradalmi kapcsolatait veszik vizsgálat alá. L. *Borovszky S.*, 1909. 43—54, 162—169.; *Wenzel G.*, 1872. 10.; *Leveles E.*, 1929. 24—26.; *Szendrei J.*, 1890. 399—404.; *Szendrei J.*, 1927. 62.

2. *Nagy I.*, 1971. 117—118.

kérdéssé vált az óriási gazdasági terhekkel küzdő és az állandó hadszervezetet kiépítő Habsburg-birodalomban. E kérdés megoldása, vagyis az állam adófizetőinek több adó fizetésére képessé tétele azonban a nemesség ellenállása miatt Magyarországon nagy nehézségekbe ütközött. Végül is az 1764/65. évi országgyűlést követően Mária Terézia a nemesség kikapcsolásával rendeleti úton véghezvitte a felvilágosult abszolutizmus nagyszabású agrárreformját, az *úrbérrendezést*.³ A jobbágytelkeken nyugvó pénzbeli, természetbeli és robotterheket egységesítő, szabályozó úrbérrendezés első szinterei a királyi földesuróság alatt álló birtokok voltak, amelyeken éppen hogy megkezdődött az új gazdálkodási koncepciónak megfelelő termelés kialakítása. Az úrbérrendezés előkészítése és az úrbérrendezés lebonyolítása újabb nehéz és kényes feladattal növelte a magyar kamara birtokigazgatási feladatkörét, amely éppen a 18. század derekától a ráhárult feladatokkal igyekezett megbirkózni.⁴ A két országos jelentőségű gazdasági és ugyanakkor politikai feladat megoldása, eltekintve a minimális időbeli eltéréstől, szinte ugyanabban az időpontban vált fontossá a zálogból kiváltott koronauradalmakban, így a diósgyőri uradalomban is. Az alábbiakban a diósgyőri koronauradalomban kibontakozó kamarai gazdálkodást vesszük vizsgálat alá az 1755—1770 közötti időszakban.⁵

Az egri káptalantól 1755-ben kiváltott diósgyőri uradalom természeti adottságai, így jelentős szőlőtermő területe és az egész uradalom területének mintegy 50%-át kitevő erdőségek kedvező lehetőséget biztosítottak a bécsi udvar gazdasági célkitűzései valóraváltására. Különösen annak a gazdasági elképzelésnek a valóraváltására, amely a gazdálkodás fejlesztéséből, a termelés növeléséből s nem utolsósorban a földesúri jövedelmek értékesítéséből igyekezett nagyobb haszonra szert tenni. A pozsonyi magyar kamara ennek érdekében először a tervszerű, intenzív gazdálkodás feltételeit teremtette meg az uradalom egységének helyreállításával és a gazdálkodást irányító helyi hivatali szervek kiépítésével. Az uradalom egységének helyreállításához két út vezetett. Meg kellett szüntetni a zálogbirtokosi időszakban különböző főúri családok használatában állott, s szinte a már önálló gazdasági fejlődés útjára lépett birtoktestek szervezeti különállóságát és felül kellett vizsgálni ezzel párhuzamosan az egyes uradalmi települések jogi állását, s lakosságuk érvényben levő kötelezettségeit.

1755 előtt az uradalom 4 mezővárosa közül 3 indult el az önálló fejlődés útján, Miskolc, Kövesd, Keresztes. Keresztes mezővárosnak az uradalom visszaváltását megelőzően „Leopoldus Császárral kötött Contractusa” volt, „a mikor magát a Felső Kamarától meg vette”. Kövesd a 18. század elejétől 1755-ig kilenced- és robotszolgáltatást meghatározott összeggel megváltó helységnek számított. A megváltásért 1702-ben a kamarának 533 Rfl. 20 krajcárt, később 1732—1740 között Zathureczky László zálogbirtokossága idején 900 Rfl.-t, majd az egri káptalan zálogbirtokossága és Almássy János—Fáy László rész-zálogbirtokossága alatt 3130 rénes forintot fizetett. 1744-ben azonban a város a kilenced- és a robotszolgáltatás megváltása mellett már „magát árenda kivet-

3. Vö. Szabó I., 1940. 51, 54.

4. Vö. Nagy I., 1971. 120.

5. E tanulmányban nincs szándékunkban az úrbérrendezés vizsgálata, csupán azokat a kezdeti lépéseket igyekszünk bemutatni, amelyek a dolgozat célkitűzése szempontjából fontosak.

te”.⁶ A mezővárosok között a zálogbirtokosi időszakban Miskolc vívta ki magának a legnagyobb önállóságot. 1702-ben a város 25 ezer forintért zálogba vette a területén levő uradalmi telkeket és szolgáltatásait. 1715-ben pedig 40 ezer forintért olyan szerződést kötöttek III. Károssal, amely kimondta, hogy „míg ezeket az összegeket ugyanezen városbelieknek, vagy azok utódainak le nem teszik s ki nem fizetik, a diósgyőri uradalomba való visszakebelezés alól felmentettnek nyilvánítják”. 1731-ben azonban — a korábbi megváltás ellenére — újabb szerződés megkötését erőszakolták ki a várostól. Ekkor 37 ezer forint lefizetése után szavatolták a város földesúri szolgáltatásainak megváltását 25 évre. Noha 1744-ben a korábban megkötött szerződés szerint 12 év telt el a megváltási időből, újabb szerződést erőltettek a városra Mária Terézia hivatalnokai. 48 ezer forintért a korábbi szerződésből fennmaradt 13 évvel együtt összesen 53 évre terjesztették ki a város megváltását.⁷ Miskolc történetével foglalkozó szakemberek ezt az utóbbi szerződést úgy tekintik, mint a város szabad királyi várossá fejlődése kezdetét.⁸ A mezővárosok mellett több település is csupán csak egy vékony szállal kötődött az uradalomhoz. Ezek elsősorban *telepített jobbágyfalvak* voltak. Így, mint ezt az 1744. évi *canonica visitatió*ból megtudhatjuk a rutén és tót lakosságú Kisgyőr, Felsőgyőr, Varbó és Petri.⁹ Sajnos azonban Kisgyőr, Felsőgyőr és Varbó szervezett telepítésére írásos dokumentumok nem utalnak. Sajópetriről azonban írásos dokumentumok alátámasztásával bizonyítható, hogy 1755 előtti betelepített jobbágyfalu volt, amelynek lakosai az uradalom más jobbágyfalvaitól eltérő kiváltságokkal rendelkeztek. A település 1744. évi összeírása szerint a helység 1739-ben települt be *jövevényekkel*, amikor az *arendáns kamarai fiskálissal*, Zathureczky Lászlóval a következő szerződést kötötték: „Engettem maj napon Petrii Tekintetes Nemes Kamara részéről való határt földekkkel, rétekkkel és kaszállóval (mely Tekintetes Nemes Borsod Vármegyében vagy) olly embereknek megh szállani lakójul, akik Senkinek itten nem jobbágyi, hanem akik ebben a Vármegyében liberae migrationis sunt personae, olly conditioval, hogy azok még hlem Tekintetes Nemes Kamarának fogh tetczeni, nem többet fizessenek annuatim ez esztendőtil fogva esztendőnkint, hanem a korcsmával együtt hatvan s hatvan magyar forintokat, és minden Gazda hat s hat napot mezei munkára tartozik szolgálni, és Dézmát nem fognak adni, hanem Esztendeigh Ezen hatvan forintoknak felét tartoznak meg adni ebben az esztendőben Szent Mihály napjára, másik felét pedig Anno 1740 die 10 martii. Házaknak építesire a melly része az Erdőnek fogh nekik kimutattatni, aztatis nem többet fognak abban és ottan való Erdőnek vágni. Azon ott való tilalmas Erdőben Szabad léssen nékik minden féle fa, tűzi fának, tsak a Tölgy fa nem szabad, minden féle

6. Borsod-Abaúj-Zemplén megye Levéltára. Borsod megyei Levéltár. Borsod vármegye nemesi közgyűlésének iratai. Acta Politica. (A továbbiakban: BAZmLt. BmLt. Bvm. nemesi kgvi.) XXII. I. 251. 90—92. Vö. *Sárközi Z.*, 1976. 89.; *Tóth K.*, 1928. 42, 106.

7. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgvi. Act. Pol. XXII. I. 251. 87. Vö. *Szendrei J.*, 1890. 484—495.; *Leveles E.*, 1929. 89.

8. *Lichtenstein J.*, 1908. 5—6.

9. Heves megyei Levéltár. (a továbbiakban HmL.) Egri Érseki Egyházi Levéltár. Archivum Vetus. Canonica Visitatiók. 3412. rakt. szám. 77—78, 164—168, 214—215.; Herman Ottó Múzeum Helytörténeti Dokumentáció. Leltári szám: (a továbbiakban: HOM. HTD. Ltsz.) 71. 10. 79.

vessző Szabad, de Tölgy és mogyoró nem szabad.”¹⁰ Kisgyőr, Felsőgyőr és Varbó esetében a *hivatalos egyházlátogatási jegyzőkönyv* adatai mellett az úrbérrendezést megelőző felmérések során adott válaszok tanúskodnak a betelepítésről. A három jobbágyfalu lakói *kontraktualisták* voltak, akik egyösszegben, pénzben fizették ki *úri terheiket*. Kisgyőr lakosai évente 300 Rfl.-t fizettek, s ezentúl csak 3 nap robottal tartoztak az uradalomnak, valamint 25 öl tűzifát kellett kivágniuk. Felsőgyőr lakosai 1 forint 30 krajcárt fizettek telkenként *taksába*, dézsma fizetésére azonban nem kötelezték őket, mert mint a lakosok is közölték: „Semmi nemű szántó földünk, rétünk nincsen”. A varbói lakosok 10 éves időtartamra léptek szerződésre a zálogos földbirtokosokkal. Évi adójuk 200 rénes forint volt. Ezen kívül a jobbágyok fejenként kötelesek voltak 3 napot dolgozni az uradalomnak és az egész település lakosságának évente 15 öl fát kellett kivágni és az uradalmi majorba szállítani.¹¹ A diósgyőri uradalomban már 1755 előtt megszaporodott a *szerződéses jobbágyok* száma. A munkaerő biztosítása, az elvándorlás megakadályozása megkövetelte, hogy a mezővárosok és a telepített falvak lakóit megillető jogokhoz legalább részben hasonló kiváltságokkal ruházzák fel az uradalom többi településének lakosságát, illetőleg helyzetükön könnyítsenek. 1755 előtt ezekben a településekben is szerződéses jobbágyok éltek, vagyis a földesúr és a jobbágyok viszonyát *kontraktusok* (szerződések) szabályozták. Ezek a szerződések a jobbágyok *úri terheinek* részbeni megváltását tették lehetővé. Bábony lakosai évente 200 Rfl.-ot fizettek földesuruknak, az egri káptalannak. Borból és gabonából tizedet kellett fizetniük dézsmába. A lakosság tűzifa kivágási kötelezettsége 15 öl volt évenként.¹² A parasznyiaknak évente 200 rénes forintot kellett fizetni, 12 öl tűzifát vágtak ki és egyedül a szőlőből fizettek tizedrészt dézsmába.¹³ Hasonlóképpen Radistván lakói is 200 Rfl.-ot fizettek kontraktusuk szerint. Dézsmát csak borból adtak tized részben, tűzifa vágási kötelezettségük pedig 16 öl volt.¹⁴ 1755 előtt csak a kápolnai jobbágyok, a ládháziak és a csabai zsellérek nem voltak szerződéses viszonyban földesurukkal. Egyedül a csabai zsellérek úri tartozásait ismerjük, akik 9 máriást fizettek a csabai részek zálogbirtokosának, bizonyos Stainczér Jánosnak fejenként.¹⁵ (*Lásd 1. táblázat.*)

A koronauradalom zálogból való kiváltása után a magyar kamara első intézkedéseiben a mezővárosok és a jobbágyfalvak lakosságának kötelezettségeit vizsgálta felül és különböző eszközökkel a kincstár érdekeinek megfelelően egységesíteni, felülbírálni igyekezett azokat. A kamara első támadása a mezővárosok ellen, s ezek között is a szabad királyi városi fejlődés útjára lépni akaró Miskolc ellen irányult. Miskolcot 1755-től évi 1500 Rfl. taksa fizetésére fizették, holott az 1744-ben megkötött szerződése 53 évre függetlenítette a várost az uradalomtól. A város pereskedése és követelése után olyan jogcímmel hagyták

10. HmL. Egri Érseki Gazdasági Levéltár. 731. rakt. köteg. Nr. t/707. Itt mondok köszönetet Sugár Istvánnak, aki a Heves megyei Levéltárban levő uradalmi összeírásokat múzeumunk rendelkezésére bocsátotta.

11. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 96, 103.; XXII. I. 150.

12. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 98.

13. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 102.

14. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 100.

15. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 98, 139, 148.

1. táblázat. A diósgyőri koronauradalom településeinek úri terhei 1755 előtt¹⁶

A település neve	Pénzadó/Rfl.	Tűzifa/öl	Robot/nap	Dézsma
	évenként			
Petri	60	15	6/fő	—
Kisgyőr	300	25	3/fő	—
Felsőgyőr	1 Rfl/telek	—	—	—
Varbó	200	15	3/fő	—
Bábony	200	15	—	tizedrészt
Radistván	200	16	—	tizedrészt
Kápolna ¹⁷	—	—	—	—
Csaba	9 máriás/fő	—	—	—
Ládháza	—	—	—	—
Miskolc	4800	—	—	—
Kövesd	3130	—	—	—
Keresztes ¹⁸	—	—	—	—
Diósgyőr	6 máriás/telek	—	—	tizedrészt

jóvá a taksa szedését, hogy ennek fejében a lakosság 53 év után mentesül a robottól és egyéb munkakötelezettségeitől.¹⁹ Miskolcra hasonló helyzetbe került Kövesd és Keresztes mezőváros is. Mezőkövesd 2500 Rfl.-ot fizetett természetbeni szolgáltatások megváltása címén, azaz egész telkenként 17 rénes forintot, míg Keresztes 1500 Rfl.-ot fizetett ugyancsak a természetbeni szolgáltatások megváltásáért.²⁰ Diósgyőr mezőváros fejlődését nagy mértékben meghatározta a koronauradalom majorsági központjának a településben való jelenléte. 1755 előtt a település nem tudott olyan jogokat kivívni magának, mint a többi mezőváros, vagyis nem számított kilenced- és robotszolgáltatást meghatározott összeggel megváltó helységnek. 1755 előtt a diósgyőriek „minden egész Ház helytül vagy Portátul hat Márjást, fél Portátul pedig három Márjást” fizettek. Ezen túl, mint mondták az úrbérrendezés előtti felméréskor „borunkból és Gabonánkból ki adván tizeden a dezmat egyéb Szolgáltatoktól mind akkor, mind az előtt mentek voltunk és az egy Halászaton kívül magunk Szükségire az erdön mindenekkel szabadosak voltunk.” Diósgyőr az 1755-ben kiadott urbáriumban részesült a többi mezővároshoz hasonló jogokban. A lakoságnak a dézsma megváltásáért és a „Ház, Rétek és Kender földek Taxájával edgyütt” esztendőnként 1100 Rfl.-ot kellett fizetni.²¹

A diósgyőri koronauradalom zálogból való kiváltása után a mezővárosok úri terheiben kiegyenlítőds következett be. Ez azonban Miskolc, Kövesd és Keresztes esetében a korábban megszerzett kiváltságokat tekintve visszafel-

16. A táblázatban a robotkötelezettségek rovatában azért nem szerepelnek adatok, mert a pénzbeli megváltás általában ennek megváltására terjedt ki. Miskolc esetében az 53 évre fizetett megváltási összeget évi átlagösszegekre bontottuk le, hogy a települések pénzadójában az arányok érzékelhetőek legyenek.

17. Kápolna 1755 előtt úri terheit sajnos nem ismerjük.

18. Hasonlóképpen Keresztes pontos úri terhei is ismeretlenek, de Keresztes és Kápolna nevének szerepeltetése az uradalom településeinek teljes felsorolása miatt szükséges volt.

19. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 87.

20. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 92, 161. Vö. *Sárközi Z.*, 1976. 89.

21. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 93, 95, 161.

dést jelentett, s egyedül csak Diósgyőr úri terheiben bekövetkezett változások eredményeztek magasabb fejlettségi szintre jutást. Az uradalom mezővárosainak visszafejlődéséről különösen azért beszélhetünk, mert a 18. század közepétől a kincstár már nem tette lehetővé a munkakötelezettségek pénzben történő megváltását, mint ez korábban általánosan jellemző volt. Az uradalom mezővárosaihoz hasonlóan a jobbágytelepülések úri terheiben is a kiegyenlítőedés, az egységesedés vonásait fedezhetjük fel 1755-től, s a jobbágylakosságtól sem igényelte az uradalom a robot pénzbeli megváltását. (Lásd 2. táblázat)

A mezővárosok önálló fejlődési útra lépésének megakadályozásával és a jobbágyság földesúri szolgáltatásainak egységesítésével párhuzamosan alakultak ki a kamarai központ hivatali szervei is, a *diósgyőri uradalmi igazgatóság*, az *uradalmi pénztári és ügyési hivatal*. Ezek a hivatalok irányították az uradalom közvetlen életét, s a végrehajtó feladattal megbízott uradalmi igazgatóság vezetője, a mindenkori *prefektus* tevékenységében a magyar kamara gazdasági célkitűzései váltak valóra.²² Az uradalom 1755-ben kiadott urbárium *Rottenstein Ignác uradalmi prefektus* munkája volt. Rottenstein prefektus az urbárium elkészítésekor azt a kamarai utasítást igyekezett érvényesíteni, amely a pénzbeli bevételek emelését tűzte célul. Mint az 1. és 2. számú táblázat adatainak összehasonlításából is kitűnik, az úri terhek rendezésével változatlan szinten lehetett tartani a mezővárosok és jobbágyfalvak lakosságának pénzdóját, de ugyanakkor a dézsmajövedelmet tizedrész helyett nyolcadrész szedéssel növelték. A települések fakitermelési kötelezettségét mintegy tízszeresére emelték, s jelentős ingyenmunkát szabadítottak fel. A jobbágyok munkakötelezettségének idejét csak a legkritkább esetben határozták meg. A lakosság sérelme az úrbérendezést megelőző felmérések során nem véletlenül a munkakötelezettségek bevezetése és fokozása volt, még akkor is, ha az uradalom visszaváltása után helyzetüket terhesebbnek találták, mint az azt megelőző időszakban. Kiválóan

2. táblázat. A diósgyőri koronauradalom településeinek úri terhei az 1755. évi urbárium alapján

A település neve	penzdó/Rfl	Tüzifa/öl	Robot/nap	Dézsma
	évenként			
Petri	200	173 1/2	meghatározatlan	nyolcadrész
Kisgyőr	500	179	meghatározatlan	nyolcadrész
Felsőgyőr	1,5/telek	—	meghatározatlan	—
Varbó	280	102	meghatározatlan	nyolcadrész
Bábony	350	176	meghatározatlan	nyolcadrész
Radistyán	200	108	1 nap/fő	nyolcadrész
Kápolna	250	128	meghatározatlan	nyolcadrész
Csaba	48	—	meghatározatlan	—
Ládháza	170	140 1/2	meghatározatlan	kilencedrész
Óhuta	1/telek	34	meghatározatlan	—
Miskolc	1500	—	—	—
Kövesd	2500	—	meghatározatlan	—
Keresztes	1500	—	meghatározatlan	—
Diósgyőr	1100	788	meghatározatlan	—

22. A kamarai hivatali szervek kialakulását, ill. a 18. század közepén szerkezetükben bekövetkezett változásokat Vö. Nagy I., 1971. 134.

tükrözi ezt a felsőgyőriek panasza: „Minek utánna 1755dik Esztben a Felséges Pozsonyi Camara a Tettes Ns. Egri Káptalantul ki váltotta, és maga keze s birodalma alá vette volna a Diós—Győri Dominiummal ezen helységet, ugyan akkor tejendő adózásunk és szolgálatunk eránt Contractusra lépven a Tettes Dominiummal, azótátul fogva azon Contractus szerint teszszük ugyan Pénzbeli adózásunkat; de az Rabotázást a mellyre köteleztettünk sokkal maskent, és többet tétetett mind ekkoráig velünk a Tettes Ns. Dominium. A Tettes Ns. Káptalannal is volt Contractusunk, minden fizetésünk és szolgálatunk eránt, de az, hogy a Tettes Nemes Káptalannak birodalma alatt, az említett Contractus és alku mellett sokkal könnyebb volt adóznunk és szolgálunk.”²³

Az uradalom tisztviselői a legkülönbözőbb alkalmakkor szólították fel a jobbágyokat munkavégzésre. A diósgyőrieknek az uraság rétvét kellett kaszálni, a szénát boglyázni és „az ahová parancsoltatott” beszállítani. Szüretkor szőlő szedőket, puttonosokat kértek tőlük és igénybe vették munkájukat dézsmaborok beszállításakor. Nagyon nagy terhet jelentett számukra az uradalmi központ közelsége miatt az a sok ingyen munka, amelyet építkezések során végeztek. Mint panasztáltak: „a meg vágott épületekhez való fákat Lakossaink némelylyek négy marhán, némelylyek két marhán, a kinek micsodás ereje volt, hol D. Győrben, hol Miskolczra, hol pedig Keresztesre ingyen el hordtuk, egyébb szolgálatot is mint Sindel hordás, kő hordás, s a többi véghez vittünk nekünk semmiben imputáltatott.”²⁴ A kápolnaiakat „az Bikre gerendáért, szaru fáért, veszszőkért, karókért” küldték, „nemkülönben a kő vágóbul kőhordásra egy szóval mindennemű dologra, mert az Miskolczi és Dgyőri promontóriumokon való dézsma Székekrül az Dominium részire jutott dézsma Borokat is, az eő Felsége Miskolczi pinczében az völgyesiekkal együtt kelleitk fizetés nélkül által” szállítaniuk.²⁵ A parasznyiak, a varbóiak és a radistyániak rendszeresen munkásokat adtak az uradalmi szőlőkbe, szénát kaszáltak és fát szállítottak. Mint mondták, „Napját mi Robotánknak meg mondani nem tudgyuk, hanem való, hogy mindenkor valamikor az Dominium épített az Dnium részire az épületekhez meg kívántató mindennemű materialekat penz nélkül hordottak az méssen kívül”, „mindenekre hajtánánk valamire szüksége vagon a Dominiumnak, igazán vallyuk; mert az Bikbül gerendát, karót, szarufát, vesszőt, követ hordunk minden esztendőben a Dominium részire Miskolczra, és Dgyőrben, Sövény fonásra is gyakran hajtunk”.²⁶ Ládházán „Az marhás Gazda ki ki hány napot szolgált száma nem lévén; kinek hány marhája vagon, annyival szolgált, követ hordani, trágyát hordani, szénát hordani, jeget hordani, egyszóval a hová szükséges mindenfelé hajtattott, az gyalogosok hasonlóképpen száma nélkül szolgálnak, kaszálni, ortani, kazalt rakni, tapasztani épületeket nád-dal kötni szorgalmaztattak, hajtattak”.²⁷ Csaba, Felsőgyőr és Óhuta lakói zsellérek voltak, nem volt szántóföldjük, rétvük. Egyedül csak Csaba zselléreit kötelezték dézsma fizetésére, amelyet borból adtak. Az uradalom azonban igényt

23. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 150.; BAZmLt. BmLt. XI/601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 718. sz. irat. Urbárium regii Coronalis Dominii Diós Győr. 1756.

24. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 94.

25. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 149—150.

26. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 101—102, 104.

27. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 140.

tartott a zsellérek munkájára. Az uradalmi réteken kaszáltak és az uradalmi szőlőkben dolgoztak. Igaz az utóbbiért napszámot kaptak. Óhuta települése 1755 után jött létre. Mint lakói vallották: „Hogy szüleink és atyáink úgy gyűltek azon helyre össze mint üveg Hutában dolgozó mester emberek, akik is edgyik Hutáról másokra szoktak hordozkodni és az üveg Huta másüve transferáltatván őket mint már ott született gyermekek ottan maradtak ugyan, de most is többnyire mesterségük után élnek, nem lévén a gazdaságnak folytatásához fundusuk úgy is.” Őket is robotra kötelezték. Fát kellett a hutához szállítaniuk és az uradalmi építkezéseken kellett munkát végezniük.²⁸

A jobbágyok munkakötelezettségeit vizsgálva megállapítható, hogy az szántóföldi munkák végzésére (a talajmegmunkálás, betakarítás) soha nem terjedt ki. Okait a majorsági gazdálkodás fejletlenségében találjuk meg. A korona-uradalom majorsági központja a diósgyőri vár közvetlen szomszédságában levő területen helyezkedett el. A pusztulásnak indult várban 12 helyiséget használtak terménytárolásra és mezőgazdasági munkaeszközök raktározására. A várfalalon kívül helyezkedtek el a kertek, valamint az uradalmi pincék. A kertekben volt az uradalmi méhes és gyümölcsös. A pincék összesen 170 hordó befogadására voltak alkalmasak. A majorsági központban volt egy 48 öl hosszúságú és 122 öl szélességű elkerített terület, ahol a szénát tárolták és a szarvasmarha-lóistállók, illetve a béreslakások helyezkedtek el. A majorsági központban az 1758-ban épült *prefektusi*, az 1764-ben emelt *perceptor* és *ispán lakok* kivételével az épületek olyan rossz állapotban voltak, hogy „valamennyi összedőlésre hajlamos”, „valamennyi javításra szorul, különben hasznavethetlenné válik” az egykorú feljegyzés szerint.²⁹ A majorsági központ elhanyagoltságának oka az volt, hogy az uradalmi allodizáció nem tudott 1755 előtt lényeges növekedést elérni, bár az allodizációs törekvés állandóan nyomon követhető. Az allodizáció fejletlenségében közrejátszott az uradalom gyakori bérbeadása, s a mezőgazdasági művelésre alkalmas területek csekélyisége. Ugyanis a diósgyőri uradalomban csak a nyugati részeken, Mezőkövesd, Mezőkeresztes és Muhi környékén voltak sík, intenzívebb mezőgazdasági művelésre alkalmas területek.³⁰ A magyar kamara és az uradalmi igazgatóság figyelembe véve az uradalom sajátos természeti adottságait, nem törekedett a majorsági gazdálkodás fejlesztésére. Az uradalom területén szétszórta 10 183 hold allodiális birtok volt, amelyeket pénzszerzés céljából különböző uradalmi és uradalmon kívüli településeknek adtak bérbe.³¹ Ezeket a földeket annak ellenére, hogy jogilag uradalmi kezelésben levő földek voltak, soha nem tekintették majorsági birtokoknak. 1755 után a különböző összeírásokban rendszeresen előfordul az a megjegyzés, hogy „Mivel az uradalom földművelést nem űz, nincsenek is szántóföldjei”.³²

28. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 150.; XXII. I. 251. 140, 146.

29. Országos Levéltár (továbbiakban: OL). Delin. 6—569. (391—392). A diósgyőri korona-uradalom összeírása 1775 augusztusában.

30. *Sárközi Z.*, 1976. 89.; BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 150. 94.; XXII. I. 295.

31. BAZmLt. BmLt. XI/601. A diósgyőri korona-uradalom iratai. 1007. sz. irat. A diósgyőri uradalom szántóföldjei, rétjei, legelői, szőlői és egyéb telkeiről szóló kimutatás. 1848.

32. OL E 696. Összeírások Diósgyőr—Tokaji korona-uradalom. 6/a. Uradalmi javak és jövedelmek. Conscriptio et inventatio 1755/6. fasc. 4. fr. 3.; OL Delin. 6—569. (391—392) A diósgyőri korona-uradalom összeírása 1775 augusztusában.

Nem állnak rendelkezésünkre olyan számadatok, amelyek a vizsgált időszakban a bérbe adott majorsági birtokokból származó jövedelmekről tájékoztatnának, s nem érzékeltethető az a különbség, amely a bérleti díjak és a feltételezett robotmunkára épülő majorsági gazdálkodásból származó jövedelem között kialakult volna. Minden jel arra utal azonban, hogy a majorsági gazdálkodás fejlesztéséből származó jövedelemkiesést pótolni tudta már a kamarai gazdálkodás kezdetén is a bérleti rendszerre való áttérés. A jelzett időszakban egy-egy kisebb rét bérletéért 40—60 rénes forintot is fizettek és az uradalmi épületekkel együtt bérbe adott földek után több ezer forint folyt be az uradalmi pénztárba.³³ Ezek együttesen felérték a jobbágyok pénzdóójának nagyságával.

A kamarai gazdálkodás a diósgyőri uradalom gazdálkodásának történetében a bortermelés, az erdőgazdálkodás és az ipar területén hozott döntő változást. Az uradalomnak volt ugyan 85,5 hold területű szőlőbirtoka, amelyet a jobbágyok ingyen munkájával műveltettek, de az ezen a területen termelt borból még a 170 hordó befogadására alkalmas pincéket sem lehetett volna megtölteni, nemhogy a jobbágyi szolgáltatások és a földművelés változatlan szinten tartásával a jövedelmeket jelentősen emelni. A magyar kamarának sikerült azt elérni, amit a zálogbirtokos földesurak a visszaváltás előtt még csak nem is remélhettek. A szőlők szabad forgalma és a paraszti tulajdona miatt az uradalom területén a 16—17. századtól a paraszti gazdaságok szerkezetében a bortermelés irányába eltolódás következett be. A paraszti gazdaságok számára a bortermelés biztosította minden esetben a majorsági gazdálkodás nyomásával szembeni védekezést, mert a bor értékesítésével nagyobb haszonra lehetett szert tenni, mint gabonatermesztés esetén.³⁴ A 16. századtól a 18. század közepéig állandóan nyomon követhető a földesurak törekvése, hogy a paraszti bortermelés hasznát lefölozzék, s ezáltal saját jövedelmüket növeljék. A zálogbirtokosok csupán csak az *elővásárlási* és a *korcsmáltatási jog* gyakorlásával, valamint a bordézma szedésével juthattak a bortermelés cseppnyi hasznához. Féltekenyen vigyáztak birtokosi jogaikra és akadályozták újabb területek szőlőművelés alá vonását. Ezzel szemben a kamarai szervek igyekeztek serkenteni a parasztság szőlőtelepítési kedvét és a bor értékesítésének a parasztság számára is kedvező lehetőségeit kialakítani törekedtek. Idegen etnikumú, „görög” kereskedők betelepítését segítették elő, akik a kereskedelmi életet monopolizálták. A „görög” kereskedők adó formájában a borkereskedelemből származó jövedelmük egy részét átengedték az uradalomnak, ugyanakkor jelentős összegeket fizettek az uradalmi épületek, korcsmák és boltok használatáért is. Az 1756—1777-es években már a görögök 62 189 rénes forintot fizettek az uradalomnak.³⁵

A magyar kamara diósgyőri uradalomból származó jövedelmeinek emelésére óriási lehetőséget biztosított az erdőgazdálkodás és az erdők fának felhasználására épülő ipar fejlesztése. Ez azonban igen tőkeigényes volt, és eredményei csak hosszabb távon mutatkoztak. A kamara 1770-ig még csak a kezdeti lépéseket tette meg e területen. Az uradalom visszaváltását követően

33. Komáromy J., 1956. 49.; OL E 697. Szerződések Diósgyőr—Tokaji koronauradalom. *Arendalis Contractus 1765.*

34. Vö. Gyimesi S., 1970. 31.

35. Komáromy J., 1956. 49.; Dobrossy I., 1975. 21—32.

a földterületek mintegy 50%-át kitevő erdők még csak a paraszti háziipar és a városi céhes ipar számára biztosítottak nyersanyagot és a hagyományos erdei iparágak (mész- és szénégetés, kaptafa-, fakulacs-, méhkaptár- és kerékgyártás) működését tették lehetővé. Az erdők fáinak felhasználására mindössze két ipari jellegű létesítmény, egy *deszkahasogató malom* és egy *üveghuta* települt. Az uradalmi ipart ezeken kívül 2 *vízimalom* és 1-1 *ser- és pálinkafőzőház*, *kőlestörő* és *téglaégető* képviselte.³⁶ Később 1770-ig még néhány újabb mezőgazdasági termékeket feldolgozó létesítmény, így 4 újabb vízimalom és egy ser- és pálinkafőző ház létesült. Az erdők fát feldolgozó ipar fejlődésében csak annyi változás következett be, hogy a 18. század elején alapított üveghutát 1755-ben új, fában gazdag területre telepítették.³⁷

Az erdőgazdálkodás tulajdonképpen 1770-től vált a kamarai gazdálkodás központi feladatává, amikor Fazola Henrik Ómassán vasolvasztó üzemet létesített és az uradalom bükki erdőbirtokán szénmezőket fedeztek fel.³⁸ Ez nem jelenti azonban azt, hogy 1770 előtt ne lettek volna az erdőgazdálkodásnak előzményei. Az erdők fáinak kitermelése, az uradalom épület- és tűzifa szükségletének biztosítása már korábban is állandó feladatokat rótt az uradalom irányító apparátusára. A fakitermeléshez szükséges munkaerőt ebben az időszakban még teljes mértékben biztosították az uradalmi jobbágyok, akik évenként mintegy 2000 öl fát termeltek ki és szállítottak meghatározott helyekre. A fa nagy részét telkes jobbágyok vágták ki, míg a fennmaradó kisebb részét a zsellérek. A zselléreket azonban nem lehetett kizárólagosan ingyenmunkára kötelezni. Amíg a telkes jobbágyok robot fejében ingyen, addig a zsellérek részben pénzért vettek részt a fakitermelésben. A legtöbb fát (668 öl) vágó diósgyőri zsellérek minden öl fáért 30 krajcár fizetséget kaptak az uradalomtól. Más települések zsellérei, így a kisgyőri, a bábonyi, a kápolnai, a varbói, a petri és a ládházi zsellérek pedig egyaránt 36 krajcárt. Az 1760-as évektől azonban az uradalom minden áron tovább akarta növelni a fakitermelést, de ugyanakkor a minimálisra szándékozott csökkenteni az érte járó fizetést. Jellemző példa Diósgyőr esete, ahol 1767-re már duplájára emelkedett a fakitermelési kötelezettség és ugyanakkor teljesen megszüntették az érte járó fizetést. Hasonló helyzet következett be más uradalmi településeken is. Ahol nem állt az uradalomnak módjában megszüntetni a pénzfizetést, ott szinte jelképesre, 6–9 krajcár-ra csökkentették azt. A kamara azonban az olcsó munkaerőt nem találta megfelelőnek arra, hogy az erdők fáinak kitermelését fokozhassák. Ezért került sor 1765-től jelentős számú kelet-szlovákiai és kárpát-ukrajnai szlovák és rutén erdei munkás betelepítésére. Ekkor alakultak ki a már meglévő *hutateleplések* szomszédságában Eysenhammer (Hámor község) és *Hochofen* (Ómassa) települések.³⁹ Az uradalmi igazgatóságot azonban újabb és újabb feladatokkal látták el, amelyek egyre intenzívebb erdőgazdálkodás kialakítását ígé-

36. HmL. Egrí káptalan magánlevéltára. Nagypréposti iratok III. (Miscellanae) $\frac{\text{XII}-2/\text{d}}{63}$ conscriptio dominii Diós Győr 1744.; OL E 696. Összeírások Diósgyőr—Tokaji koronauradalom. 6/a. Uradalmi javak és jövedelmek. Conscriptio et inventatio 1755/6. fasc. 4. fr. 3.

37. BAZmLt. BmLt. XI/601. A diósgyőri koronauradalom iratai. 575. sz. irat. Bérleti szerződés. 1755.

38. *Kiszely Gy.*, 1965. 3. 6.

39. *Sipos I.*, 1958. 29.; *Szilás G.*—*Kolossváry Szné.*, 1974. 140.

nyelték. 1770-ben a vasgyár alapításával egy időben Mária Terézia rendeletben szólította fel az uradalmat a vassfeldolgozó üzem építéséhez és üzemeltetéséhez szükséges fa biztosítására.⁴⁰ Az 1755-ben új területen felépített üveghuta évi üzemeltetéséhez pedig mintegy 5000 öl fára, tehát a jobbágyok által évente kivágott famennyiség duplájára volt szükség.⁴¹ Az intenzívebb erdőgazdálkodás feltétele azonban a tervszerűség volt. A kamara helyi irányító szerveinek nemcsak az erdők fájának kitermelését kellett megszervezni, hanem gondoskodni kellett az erdők fájának pótlásáról is. A diósgyőri uradalom első erdőgazdálkodási tervét már 1772-ben a lipótvári vashámor felügyelője elkészítette, amelyet 4 évvel később *Andreas Kneidiger kamarai mérnök* módosított. Ez az erdőgazdálkodási terv már az 1755—1767 között jobbágyok által kivágott famennyiség hűsszorosának kitermelését irányozta elő.⁴²

A kamarai irányítás alá került uradalomban 1755—1770 között az erdők fájának hasznosítása, erdei iparok kiépítése már fontos gazdasági célkitűzés volt, de az e területeken rejlő lehetőségek kiaknázásának még csak kezdeti lépéseire került sor a jobbágylakosság robotmunkájának hasznosításával, majd idegen etnikumú munkások betelepítésével, illetve néhány kisebb ipari jellegű üzem (deszkahasogató malom, üveghuta) működtetésével. Az uradalmi ipar fejlődését és az ezzel szoros kapcsolatban álló intenzív és szakszerű erdőgazdálkodás kialakulását 1770-től, a vassfeldolgozó üzem alapításától számíthatjuk. Az első nagyteljesítményű és több száz munkást foglalkoztató ipari üzem annak köszönhető létét, hogy Mária Terézia az elszenvedett háborús kudarcok hatására a korábbi célok ellenére megengedhetőnek tartotta Magyarországon is gyárak, üzemek létesítését. Különösen akkor, ha ezeknek az üzemeknek a kincstár lett a főreszvényese, mint ez az első bükki vassfeldolgozó üzem esetében történt.⁴³ Később azonban már minden eszközzel igyekezett a bécsi udvar megakadályozni az iparfejlesztést. Többször tettek kísérletet a másik jelentős erdei ipari üzem, az üveghuta működtetésének megszüntetésére vagy csökkentésére.⁴⁴ Jellemző példa a bécsi udvar iparfejlődést gátló tevékenységére a diósgyőri papírgyár alapításának esete. 1773-ban *Altman Móric papírkészítő mester papírmalom* alapítását javasolta az uradalomnak. A papírkészítő mester vállalta volna a Szinván egy papírkészítő üzem felépítését. Az építési költségeket, 11 867 forintot az uradalomnak kellett volna előlegezni, de a termelés beindulása után Altman vállalkozó visszatért volna az alapító tőkét kamatostól együtt és bérleti díjat is fizetett volna. A bécsi udvar azonban a számára is kedvező lehetőséget a kamarai szervekkel visszautasította.⁴⁵ Az üzem azonban az iparfejlődést gátló törekvései ellenére sem tudta azokat az eredményeket megsemmisíteni, amelyeket a kamarai gazdálkodás kialakulásakor a diósgyőri uradalom bükki birtokainak hasznosításában elértek, s amelynek végeredményeként „a diósgyőri uradalom

40. *Soós I.*, 1960. 12.

41. *Veres L.*, 1975. 59.

42. *Enyedi J.*, 1907. 64.; A diósgyőri koronauradalom erdőgazdálkodási térképe 1776-ból. HOM. HTD. Ltsz: II. 24.

43. *Nagy I.*, 1971. 120.; *Kiszely Gy.*, 1965. 6.

44. *Soós I.*, 1960. 12.

45. A diósgyőri papírgyártás dokumentumai a bécsi Hofkammersarchivból. HOM. HTD. Ltsz: 76. 1008. 1—13.

nevet a szájhagyomány csak a Bükk hegységi állami erdőbirtokokra alkalmazta.⁴⁶

A kamarai gazdálkodásnak még csak az első eredményei jelentkeztek az erdőgazdálkodás és az ipar területén, amikor új, országos jelentőségű feladat megoldása várt a kamarai szervekre. 1767 elején érkezett meg a diósgyőri uradalmi igazgatósághoz és Borsod vármegye előljáróságához a pozsonyi magyar kamara utasítása az úrbérrendezés végrehajtására: „Mivel mostanában ditsőségesen Uralkodó Felső Aszszonyunk, úgymint ezen királyi, és Magyar hazánk Szentséges Koronájához tartozandó Diós-Győri Dominiumnak örökös földes Ura, és Asszonya, a Felső Magyar Udvari Kamarához adott több rendbéli Kglmes parancsolati által Kegyelmesen parantsollya, hogy valamint más jószágokban úgy ezen dominiumában is az eddig való akár mely Név alatt levő Censukok, Taxak, adózások, s' eő Felső földgyét élő Szegénységk nékem ki adott és Kentekkel az Uraság Székinek alkalmatosságával közlendő bizonyos Punctumok szerint reguláltassék.” Ugyanakkor a kamara megküldte az úrbéri szabályozás 9 pontba foglalt előírásait is, amelyek között meghatározták a jobbágytelek kialakításának feltételeit, a jobbágyok robotkötelezettségeit, haszonvételeit, az adózás mértékét, a földesurakat megillető jövedelmeket, a jobbágyokra vonatkozó tilalmakat és büntetéseket. Az úrbérrendezés előírásainak ismeretében az akkori uradalmi prefektus, Nevery Ignác 1767. május 25-én Miskolcon tartandó *úriszék*re hívta össze az uradalmi települések lakosságának képviselőit és megparancsolta, hogy lássák őket „a helység petséye alatt ki adandó s' Biraknak és Notariusnak Subscriptiojával erősítendő Levéllel”, amelyben választ adnak a megszövegezett kérdőpontokra.⁴⁷ Mária Terézia úrbérrendezési utasításával egy időben a kamarán keresztül felszólította Borsod vármegyét is, hogy a földesurak törvénytelen követeléseit akadályozza meg. Az úrbérrendezési szándék azonban az uralkodónó és a kamara elképzeléseivel ellentétes fogadtatásra talált mind a nemesség, mind az uradalmi lakosság körében. Az uradalom lakosai miután tudomást szereztek az úrbérrendezésről kérényekkel ostromolták a vármegyét, hogy ne változtassanak helyzetükön. Kérélmük elutasítása esetén elköltözésüket helyezték kilátásba. Nagyon félték attól, hogy az úrbérrendezéskor is csak rosszul járnak, mint minden más esetben, amikor rendezték szolgáltatásaikat. A bizonytalanság oka továbbá az volt, hogy a királynő jószágát hangoztatva enyhíteni akart a roboton. Évi 52 napot vettek figyelembe az úrbéri regulációk készítésénél, holott ez nem volt más, mint az 1514. évi 16. törvénycikk.⁴⁸

1767. május 25-én Miskolcon tartott *úriszék*en minden település képviselte magát, hogy a „Törvényes Urbárium kitsináltassék”, azonban egyes települések ellenállása még ekkor is megmutatkozott. Miskolc, Keresztes, Kisgyőr, Varbó és Ládháza képviselőit nem bízták meg településük lakói, hogy a „Lakosoknak megegyező akarattal azon Urbáriumot folytassák, s' tractállyák és végezhessek”. Miskolc lakosai „előbbeni állapotukban megtartassanak” kéréssel fordultak az uradalmi előljárósághoz, vagyis az 1755-ben kiadott urbáriu-

46. Szilas G.—Kolossváry Szné., 1974. 140.

47. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 1—2.

48. Klein G., 1939. 54.

mukban előírt szolgáltatásaik megtartását kérték. Keresztes mezőváros küldötteit pedig csak azzal bízták meg, hogy hallgassák meg az úrbérrendezés pontjait, vigyék meg azokat írásban a település lakóinak, akik csak majd azután döntenek állásfoglalásukról. Ehhez hasonló utasítást kaptak Kisgyőr, Varbó és Ládháza képviselői is: „az Urbáriumot, és annak minden Punctumait meg halgassák, meghalgtatván minékünk relatiot tegyenek, hogy az egész lakosoknak meg egyező akarattyyokkal a meg írt Urbárium folytatassék, tractaltassék és végeztessék.” Az uradalom többi települése korábbi ellenállását feladta és teljhatalommal bízta meg képviselőit és vállalta „Szentül való megtartásra, a miket a meg nevezett Plenipotenciáriusaiak fognak e dologban végezni.” Május 25-én az úrbérrendezéssel szembeni ellenállásnak már egyébként sem volt értelme, az úriszék nem fogadott el kifogásokat és kérelmeket. Nevery Ignác világosan tudtára adta a községek plenipotenciáriusainak, vagyis teljhatalmú megbízottainak, hogy úgy cselekszik, mint feladatát „a Köz szokás, és az ő Felsége, és a T. Magyar Udvari Kamarának Kglmes parantsolati és rendelései előírják.”⁴⁹

Az 1767. május 25-én Miskolcon tartott úriszék azonban nem végezte és nem is végezhetette el az uradalom úrbérrendezését. Miután „Eő Felsége Kglmes Normájához alkalmaztatott, és rövid Summába rendeltetett Új Urbariális Regulatiónak móggyá”-t ismertették és vizsgálat alá vették a lakosok előljárói által a korábban megszövegezett kérdőpontokra adott válaszokat, kiderült, hogy a királyi földesuraság alatt levő birtokokon a parasztság telkei és szolgáltatásai épp annyira rendezetlenek, mint a magánföldesúri birtokokon. A felmérések kiértékelése hosszabb időt igényelt, ezért július 22-ét rendelték el az úrbéri szabályozás „véghez vitelire Terminusul”.

Az 1767. évi úrbéri felmérések a kamarai kezelésbe visszakerült uradalom 1755 utáni fejlődésének egy kis területéről adtak képet, tehát a kamarai gazdálkodás során a parasztság életében bekövetkezett változásokat tükrözik. Ha csak az e tanulmányban bemutatott úri terheket nézzük, akkor megállapítható, hogy a kincstári érdekeknek megfelelően bekövetkezett változások ugyan némileg egységesítették a jobbágyok kötelezettségeit, de korántsem tették az állam adófizetőit több adó fizetésére képessé. Egy koronajószág jövedelmeinek emelésére inkább kedvezőbbek voltak más ágazatok (erdőgazdálkodás, ipar, bortermelet). Nem volt érdemes a jobbágyok helyzetén gyökeresen változtatni. Helyzetük változatlan szinten tartása, vagy éppen a kincstári érdekek szem előtt tartásával lényegtelenebb módosítása nem jár különösebb kockázattal. A parasztság helyzetén így csak rendeleti úton lehetett változtatni. Mária Terézia rendelete csupán csak kezdetét jelentette az úrbérrendezésnek. 3 évnek kellett még eltelnie ahhoz, hogy végre államilag egységes előírások alapján a diósgyőri uradalomban is végrehajtsák az úrbéri szabályozást.

49. BAZmLt. BmLt. Bvm. Nemesi Kgyi. Act. Pol. XXII. I. 251. 49—57.

IRODALOM

- Borovszky S.*, 1909. Borsod vármegye története a legrégebb időkől a jelenkorig. Bp.
- Dobrossy I.*, 1975. A görög kereskedők szerepe és jelentősége Miskolc 18. századi üzlethálózatában. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 15. Miskolc. 21—32.
- Enyedi J.*, 1907. A diósgyőri erdőgazdálkodás ismertetése. Ungvár.
- Gyimesi S.*, 1970. Megyénk a török hódoltság korában. A polgári átalakulás felé. Borsod-Abaúj-Zemplén megye története és legújabb kori adattára. Miskolc, 25—35.
- Komáromy J.*, 1956. Az első miskolci vendégfogadók. A miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, 3. Miskolc, 48—53.
- Kiszely Gy.*, 1965. A diósgyőri szénbányászat kezdete. Miskolc.
- Klein G.*, 1939. Borsod vármegye és népességének története. *Csikvári A.* (szerk.): Borsod vármegye Bp., 11—86.
- Leveles E.*, 1929. A 800 éves Miskolc 1000-tól 1878-ig. *Halmay B.*—*Leszli A.* (szerk.): Miskolc. Bp., 11—127.
- Lichtenstein J.*, 1908. „Miskolcz” kir. városságának története. Miskolcz.
- Nagy I.*, 1971. A magyar kamara 1686—1848. Bp.
- Sárközi Z.*, 1976. Mezőkövesd története (1275—1918). *Sárközi Z.*—*Sándor I.* (szerk.): Mezőkövesd város monográfiája. Miskolc, 39—173.
- Sipos I.*, 1958. Geschichte der slowakischen Mundarten des Bükk Gebirges. Bp.
- Soós I.*, 1960. A Diósgyőr-Hámori vasgyár (1770—1870). Vázlatok a diósgyőri vaskohászat történetéből. Miskolc.
- Szabó I.*, 1940. A magyar parasztság története. Bp.
- Szendrei J.*, 1890. Miskolcz város története II. Miskolcz.
- Szendrei J.*, 1927. A diósgyőri vár története. Bp.
- Szilas G.*—*Kolossváry Szné.*, 1974. A diósgyőri kincstári uradalom erdőgazdálkodása. *Szilas G.*—*Kolossváry Szné.* (szerk.): Az erdőgazdálkodás története Magyarországon. Bp., 140—174.
- Tóth K.*, 1928. Mezőkeresztes története. Miskolc.
- Veres L.*, 1975. Adatok a bükkii üveghuták történetéhez. Borsodi Szemle. XX. évf. II. szám. Miskolc, 58—62.
- Wenzel G.*, 1872. Diósgyőr egykori történelmi jelentősége. Pest.

**BEGINN DER KAMMERWIRTSCHAFT IN DER DIÓSGYŐRER
KRONENDOMÄNE ZWISCHEN 1755 UND 1770**

(Auszug)

Die Diósgyőrer Kronendomäne gehörte im 18.—19. Jahrhundert zu den kleineren Besitzen der Krone in Ungarn, in der nördlichen Region war sie allerdings eine der angesehensten. In den ersten beiden Jahrhunderten nach Gründung der Domäne sahen die königlichen Besitzer eine Nutzungsmöglichkeit in der Verpfändung der Güter. Der Verwalter der Königsgüter, die Ungarische Kammer zu Szepes, kaufte 1755 die Güter frei und begann in einzelnen Gebieten der Domäne die Pflanzen- und Tierzucht, die Industrie als Grundlage der Bewirtschaftung. Dabei waren die wirtschaftlichen Zielsetzungen des Wiener Hofes ausschlaggebend. Durch die Wirtschaft wurden die Erbländer mit Industrierohstoff und Lebensmitteln versorgt und eine Geldquelle zur Stärkung und Konsolidation der Staatsmacht geschaffen.

Nach 1755 wurden in der Diósgyőrer Kronendomäne als Vorbedingung der Kammerwirtschaft die Gebiete der Domäne vereint und die Lehnsdienste vereinheitlicht. Danach wurden die lokalen Verwaltungsorgane der ungarischen Kammer ausgebaut. Das Gebiet der Diósgyőrer Domäne war zu 50% Wald. Die geographischen Gegebenheiten wirkten sich ungünstig auf eine intensive Landwirtschaft aus. Vor 1755 konnten zwar allodiale Bestre-

bungen aufgezeigt werden, doch das Freigut der Gutsherren war nie von Bedeutung. Daher schenkte die ungarische Kammer nach 1755 der Geflügelwirtschaft nur wenig Aufmerksamkeit. Statt dessen sollten solche Wirtschaftszweige entwickelt werden, die den Gegebenheiten der Domäne mehr Rechnung trugen, wie z. B. Weinbau, Industrie und Forstwirtschaft. In den Bauernwirtschaften der Domäne wurde vor 1755 vorwiegend Wein angebaut, weil die Bauern vom Weinbau und Weinverkauf grösseren Nutzen hatten als vom Getreideanbau, die Gutsherren der Domäne konnten durch ihr Ausschank- und Aufkaufvorrecht aus dem Weinanbau der Bauern keinen Nutzen ziehen. Der Kammer gelang, was die Gutsherren nicht zu hoffen wagten. Ein fremdes Ethnikum mit dem Sammelnamen „griechische“ Kaufleute wurde angesiedelt, das den Weinhandel monopolisierte. Durch Steuern und Pacht verhalfen sie der Domäne zu Nutzen. Ab 1760 gewinnen in den Kammergütern die Forstwirtschaft und Industrie immer mehr an Bedeutung. Die riesigen Waldgebiete der Domäne lagen ungenutzt, zur Holzverarbeitung wurde bis 1755 nur ein Industriebetrieb, eine Glashütte, gebaut. Nach 1755 entwickeln sich mit der Abforstung und dem Holzverkauf neue Industriezweige. Die Fronarbeit der Lehnmänner verrichteten Waldarbeiter, die aus der Ost-Slowakei und der Karpato-Ukraine angesiedelt wurden. Ausschlaggebend in der Wirtschaft der Domäne wird die Forstwirtschaft ab 1770, als die erste Eisenhütte gegründet wurde. Nach einer Verordnung Maria Theresias musste die Domäne die Eisenhütte mit dem notwendigen Holz versorgen. Die Verwaltung der Domäne stellte aber nicht nur die Arbeitskräfte, sondern zur Ab- und Aufforstung der Wälder mussten Forstwirtschaftspläne angefertigt werden. Der erste Forstwirtschaftsplan Ungarns wurde 1776 in der Diósgyőrer Kronendomäne angefertigt.

Ab 1755 sind die Staatsgüter nicht nur Schauplatz der Wirtschaftsziele des Wiener Hofes, sondern auch Schauplatz der umfassenden Agrarreformen des aufgeklärten Absolutismus. Der Frondienstregelung vorangegangene Untersuchungen haben allerdings ergeben, dass die Dienstleistungen der Lehnmänner auf den Kammergütern ebenso unregelmäßig waren wie die in Privatdiensten stehenden. Die zweite Hälfte der Studie erörtert daher die Probleme des Frondienstes, indem sie aufzeigt, dass die als planmässig zu bezeichnende Kammerwirtschaft wegen der feudalen Verhältnisse nicht erreichen konnte, dass die Steuerzahler dem Staat mehr Steuern zahlen. Die Situation der Lehnmänner konnte nur durch eine Verordnung geändert werden, da die Entwicklung der Wirtschaftsstruktur der Epoche nie zur Änderung der Lebensverhältnisse führte.

László Veres